

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

Mål nr

meddelad i Stockholm den 5 februari 2004

B 4471-02

KLAGANDE

MJ

Offentlig försvarare och ombud: advokaten VW

MOTPARTER

1. Riksåklagaren

2. EN

3. MN

4. JM

5. TN

6. FN

7. PN

Ombud, tillika målsägandebiträde för 2 - 7: advokaten JW

SAKEN

Arbetsmiljöbrott m.m.

ÖVERKLAGADE AVGÖRANDET

Hovrätten över Skåne och Blekinge, avd. 3, dom den 7 november 2002

i mål B 2030-01

_____

DOMSLUT

Med ändring av hovrättens dom lämnar Högsta domstolen åtalet mot MJ utan bifall samt befriar honom dels från skyldigheten att ersätta staten för kostnader för försvarare och målsägandebiträde i tingsrätten och hovrätten, dels från skyldigheten att utge avgift enligt lagen (1994:419) om brottsofferfond.

För försvaret av MJ i Högsta domstolen tillerkänns VW ersättning av allmänna medel med nittiotretuseniohundratvå (93.902) kr, varav 72.500 kr för arbete, 12.650 kr för tidsspillan och 8.752 kr för utlägg.

J W tillerkänns för sitt uppdrag som målsägandebiträde i Högsta domstolen ersättning av allmänna medel med sjuttiotvåtusensexhundranittioen (72.691) kr, varav 52.500 kr för arbete, 10.925 kr för tidsspillan och 9.266 kr för utlägg.

Kostnaderna för försvaret och målsägandebiträdet skall stanna på staten.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

MJ har yrkat att Högsta domstolen ogillar åtalet.

Riksåklagaren samt EN och medparter har bestritt ändring.

DOMSKÄL

Den värnpliktige plutonbefälseven AB omkom den 13 december 1999 när han tillsammans med andra värnpliktiga var i färd med att forcera vattenhindret mellan Tjurkö och Bobbeskär på kustartilleriregementets (KAB 4/KA 2) stridshi-

derbana i Karlskrona. Stridshinderbanan ingick som ett av de sista övningsmomenten under en flerdygns amfibieövning vid KA 2:s amfibiebataljon. Kaptenen MJ var biträdande övningsledare för övningen och övningsledare för momentet stridshinderbanan.

En första fråga i målet är om MJ hade något ansvar för de värnpliktigas arbetsmiljö när dessa genomförde stridshinderbanan.

Enligt 3 kap. 2 § första stycket arbetsmiljölagen (1977:1160) skall arbetsgivaren vidta alla åtgärder som behövs för att förebygga att arbetstagaren utsätts för ohälsa eller olycksfall. Med arbetstagare likställs värnpliktiga (jfr 1 kap. 3 § 3 samma lag). Arbetsgivaren skall vidare enligt 3 kap. 2 a § första stycket systematiskt planera, leda och kontrollera verksamheten på ett sätt som leder till att arbetsmiljön uppfyller föreskrivna krav på en god arbetsmiljö.

Arbetsgivarens ansvar för arbetsmiljön bärs i första hand av den högste chefen. Delegering kan dock ske. I förarbetena till arbetsmiljölagen har understrukits vikten av att det vid delegering klargörs vem som i olika avseenden bär ansvaret för att arbetsmiljölagstiftningens bestämmelser följs (jfr prop. 1976/77:149 s. 373). Det ligger i sakens natur att detta krav på tydlighet gör sig gällande med allt större styrka ju längre ned i beslutskedjan som delegering sker. Följden av en otydlig delegering är att ansvaret ligger kvar på den närmast högre nivån. Det anförda hindrar emellertid inte att också underställda befattningshavare kan ha ett visst ansvar för säkerheten på arbetsplatsen, om det även utan uttrycklig delegering följer med deras arbetsuppgifter eller ställning (jfr NJA 1991 s. 247 och 1993 s. 245).

Försvarsmakten har utfärdat bestämmelser om arbetsmiljön i Säkerhetsinstruktion för vapen och ammunition med mera (SäKI). Enligt punkten 2.1 i SäKI är

förbands/skolchef skyldig att systematiskt planera, leda och följa upp verksamheten så att inte någon utsätts för ohälsa eller olycksfall (internkontroll av arbetsmiljön). Vidare följer av 2.5 att före varje övning eller motsvarande verksamhet säkerhetsansvaret skall regleras och en person/befattningshavare utses att svara för säkerheten. Den som utses att svara för säkerheten skall ha kunskap om de säkerhetsbestämmelser som är tillämpliga för övningen eller verksamheten. Av 2.18 framgår bl.a. att varje övning, delövning och delmoment kräver en ansvarig övningsledare. Denne ansvarar för att verksamheten genomförs enligt gällande bestämmelser och är också säkerhetschef om inte sådan särskilt utses. Av denna punkt i SäkI följer vidare att övningsledare skall utföra en utbildningssäkerhetsanalys. Här kommer också till uttryck att det vid övningar av större omfattning kan utses övningsledare för vart och ett del/funktionsmoment samt anges att ledarna har ansvar för det del/funktionsmoment de har tilldelats. Av 2.19 SäkI följer att övningsledaren kan utse bl.a. biträdande övningsledare. Säkerhetsanalysen skall enligt punkten 2.37 bl.a. utmynna i att övningsledaren vidtar de åtgärder som erfordras för att undanröja orsaker till möjliga vådahändelser. Vidare framhålls i punkten 2.42 att utbildningssäkerhetsanalysen under övningens genomförande bl.a. innebär att den som har ansvaret fortlöpande skall bedöma risken för eventuella möjliga vådahändelser vid förändringar av basriskfaktorer och/eller omständighetsberoende riskfaktorer som kan påverka utbildningssäkerheten samt vidta erforderliga åtgärder för att förebygga vådahändelser.

Genom bataljonsordern den 25 november 1999 utsåg ställföreträdande bataljonschefen kaptenerna FP och MJ till övningsledare respektive biträdande övningsledare för hela övningen. Bataljonsordern innehöll under rubriken "Övnings-/säkerhetsbestämmelser för övad trupp" bl.a. följande bestämmelser. "Varje övningsledare skall genomföra utbildningssäkerhetsanalys vid planering, före övningens start, under övning och efter övning som utvärdering enligt SäkI 2000 kap 2. Vid verksamhet på och vid vatten samt vid verksamhet med vapen och

ammunition skall övningsdeltagarnas och övningsledningens stridsvärde särskilt beaktas.” Under rubriken ”Juridik” anfördes bl.a. följande. ”Ansvarig enligt SäkI som övningsledare är Kn FP samt Kn MJ och dessa har det övergripande ansvaret. För varje moment med någon form av verksamhet där det finns bestämmelser enligt SäkI, så finns det avdelad ansvarig övningsledare. Det är dennes ansvar och skyldighet att tillse att utbildningssäkerhetsanalys genomförs samt aktuella bestämmelser följs.”

FP utsåg MJ till övningsledare för momentet stridshinderbanan dagen innan övningen vid hinderbanan skulle genomföras. Bakgrunden till beslutet var att FP bedömde att MJ hade större kunskap om de värnpliktigas aktuella stridsvärde än en kollega som ursprungligen var tänkt som momentövningsledare.

MJ måste anses ha intagit en sådan ställning och haft sådana arbetsuppgifter som övningsledare för stridshinderbanan att han hade ett ansvar för de värnpliktigas arbetsmiljö i den delen av amfibieövningen. Att MJ själv också uppfattade sig ha ett ansvar för de värnpliktigas säkerhet vid stridshinderbanan och en möjlighet att vid behov ingripa framgår av att han efter en säkerhetsanalys beslutade att en del av hinder nummer 5 skulle utgå på grund av risken för olyckshändelser.

Nästa fråga gäller om MJ av oaktsamhet har orsakat AB död genom att vid genomförandet av övningen underlåta att utföra föreskriven utbildningssäkerhetsanalys och att inte besluta att vattenhindret skulle utgå eller att klassificera om det för att genomföras som stridssimning.

Stridshinderbanan utgjorde en s.k. fast utbildningsanordning som inrättades i mitten av 1990-talet. Av allmänna bestämmelser för KAB 4/KA 2 övningsområde och utbildningsanordningar från den 1 mars 1995 framgick att SäkI skulle gälla som grundhandling och att lokala säkerhetsbestämmelser skulle utgöra ett

komplement. Lokala säkerhetsbestämmelser för stridshinderbanan utfärdades den 24 oktober 1996. Av dessa följde bl.a. att en frälsarkrans och säkerhetspersonal, som var beredd att livrädda, skulle finnas vid det aktuella vattenhindret.

I SäkI finns bestämmelser om övergång av vattendrag och badning (SäkI Ögång vatten). Enligt inledningen i SäkI Ögång vatten riktar sig bestämmelserna till övningsledare (motsv.) som genomför övergång av vattendrag och badning. Bland bestämmelserna kan nämnas att vid vadning till fots skall både ledlina och fånglina användas om vattendraget är bredare än 10 meter, vattendjupet överstiger knähöjd, strömhastigheten är över 0,2 m/s eller man går över vattendraget under mörker (jfr punkterna 11.3-4). När det gäller badning får sådan i princip inte ske om vattentemperaturen understiger + 10 grader (jfr punkten 12.4). Undantag kan t.ex. göras för övning i isvak, men då med iakttagande av ytterligare säkerhetsbestämmelser. Bestämmelserna om badning kan visserligen inte antas ha varit direkt tillämpliga på vattenövergång vid en hinderbana av nu aktuellt slag men ger ändå viss ledning för säkerhetsanalysen. Att märka är vidare att, för fall då en vattenövergång genomförs som stridssimning, bestämmelserna innebär att en följebåt skall avdelas (jfr punkten 12.1).

När det gäller de yttre förhållandena på platsen den aktuella dagen kan noteras bl.a. att det var några plusgrader både i luften och i vattnet samt att vattenståndet var cirka 60 centimeter över normalvattenståndet. Det höga vattenståndet innebar att hindret på det djupaste stället var cirka 210 centimeter jämfört med cirka 150-160 centimeter vid normalvattenstånd och att hindret var cirka 70 meter brett jämfört med cirka 30 meter vid normalvattenstånd.

I MJs uppgifter som övningsledare för stridshinderbanan ingick således att göra en fortlöpande säkerhetsanalys och att vidta de åtgärder som erfordrades för att förebygga vådahändelser. Även om MJ inte företog några närmare kontroller av

temperatur eller vattenstånd, får det antas att han hade tillräcklig uppfattning om de yttre förhållandena för att kunna göra erforderliga bedömningar. Med hänsyn till det höga vattenståndet gick det inte att vada genom vattenhindret på de djupaste ställena, något som även vid normalvattenstånd skulle ha varit förenat med svårigheter. Vattentemperaturen understeg + 10 grader, varför inte heller badning skulle ha varit tillåten utan beslut om undantag från förbudet och med iakttagande av ytterligare säkerhetsbestämmelser. Om hindret skulle genomföras som stridssimning skulle det ha krävts att en fölgebåt avdelats för att höja säkerheten. Oberoende av om de nyss berörda bestämmelserna i SäkI varit direkt tillämpliga eller ej, borde MJ vid ett närmare övervägande ha insett att hindret med hänsyn till de rådande förhållandena inte kunde passeras som planerat, utan att detta skulle strida mot i vart fall grunderna för dessa bestämmelser, vilka syftade till att förebygga vådahändelser som drunkningstillbud. Denna på felbedömning grundade underlåtenhet att iaktta en korrekt säkerhetsnivå och att ytterst låta hindret utgå för att undvika vådahändelser får anses ha varit en orsak till att AB drunknade i vattenhindret.

Fråga uppkommer då om det förelegat några sådana särskilda omständigheter som medför att MJs underlåtenhet inte är att hänföra till straffbar oaktsamhet.

MJ har i den delen anfört bl.a. följande. Han utgick vid sin säkerhetsanalys från att stridshinderbanan som utgjorde en fast utbildningsanordning var konstruerad i enlighet med gällande säkerhetsbestämmelser och att tillräckliga bestämmelser för säkerheten hade utfärdats i samband med inrättandet av banan. Kvällen innan stridshinderbanan skulle forceras lät han de värnpliktiga återhämta sig och deras stridsvärde var därför som planerat inför hinderbanan. För att tandskador skulle undvikas i händelse av fall beordrade han att de värnpliktiga skulle genomföra stridshinderbanan med vapnen ”i handen gevär”. Därmed avsåg han vapnets handhavande när de värnpliktiga förflyttade sig mellan hindren. Därutöver hade

bestämts att tyngande ryggsäckar inte skulle bäras. Under själva övningen beslutade han med hänsyn till det höga vattenståndet att del av hinder nummer 5 skulle utgå för att inte någon av de värnpliktiga skulle fastna i det delvis vattenfyllda betongröret. I övrigt beslutade han att stridshinderbanan skulle genomföras med den säkerhetsnivå och på det sätt han själv hade fått lära sig av sina befäl. Det var för övrigt på det sätt stridshinderbanan hade genomförts under tidigare år och också ofta under liknande förhållanden som rådde den nu aktuella dagen. Den utbildningskontroll i vilken hinderbanan ingick genomfördes i allmänhet under senhösten eller vintern, då vattenståndet ofta är högre än normalt och vattentemperaturen brukar understiga + 10 grader. Vattenhindret hade bara utgått en gång tidigare och då av det skälet att sundet var isbelagt. Såvitt han kände till hade aldrig några olyckor eller olyckstillbud inträffat. Inte heller under övningen hörde han från övriga befäl eller värnpliktiga synpunkter på säkerheten eller att vattenhindret borde utgå. Den enda signal som nådde honom i det avseendet var att säkerhetskrollanten rapporterade att några vapen hade tappats i vattenhindret. Han utgick från att detta hade att göra med att han hade beordrat ”i handen gevär” i stället för ”på bröstet gevär”, som var det normala vid forcering av själva hindren på banan. Han ansåg därför att det inte fanns skäl att ändra på säkerhetskrollantens order om att vapnen fortsättningsvis vid vattenövergången skulle bäras ”på bröstet gevär”.

Det kan ifrågasättas om vattenhindret i den fasta utbildningsanordningen var inrättat på ett sådant sätt att det ens vid normalvattenstånd annat än undantagsvis var möjligt att genomföra enligt grunderna för gällande säkerhetsbestämmelser. Ansvaret för att vattenhindret kom att genomföras i enlighet med en på regementet utbildad praxis och delvis i strid med grunderna för säkerhetsbestämmelserna bör därför inte i första hand läggas på den för dagen utsedde övningsledaren för stridshinderbanan. Det kan också konstateras att de säkerhetsbestämmelser MJ förutsattes tillämpa var förhållandevis svårtolkade. I detta sammanhang kan note-

ras att de lokala säkerhetsbestämmelserna för stridshinderbanan genom en regementsorder förtydligades och skärptes kort efter olyckan. Dessutom beslutades därvid att vattenhindret inte längre skulle ingå i stridshinderbanan. Vid nu angivna förhållanden framstår MJs på felbedömning grundade underlåtenhet att vidta erforderliga åtgärder för att förhindra dödsolyckan inte som en oaktsamhet av det klandervärda slag som förutsätts för att han skall anses ha gjort sig skyldig till något av de brott som avses i 3 kap. 7–9 §§ brottsbalken (jfr NJA 1966 s. 70, 1980 s. 454 och 1991 s. 163). Han kan därför inte heller fällas till ansvar för arbetsmiljöbrott.

Åtalet mot MJ skall således ogillas.

_____

_____

_____

I avgörandet har deltagit: justitieråden Munck, Thorsson, Dahllöf (referent),
Nyström och Calissendorff
Föredragande revisionssekreterare: Börjesson